

Bujtás László Zsigmond

„KÖNYVEIMET BÉKÖTÖTTEM ... MÉGPEDIG TÖBBIRE ARANYOSAN”
A Tótfalusi-Biblia amszterdami kötéseinek ismeretlen altípusáról

Az erdélyi betűmetsző és tipográfus főművének¹ hollandiai példányairól az utóbbi bő száz évben több közleményben esett már érintőlegesen szó. Legelőször, 1902-ben Gyalui Farkas adott hírt az amszterdami Egyetemi Könyvtárban található kötetéről, és közzétette a benne levő bejegyzés szövegét.² Miklós Ödön – miután 1917-ben a leeuwardeni Provinciale Bibliotheekben is megtalálta a művet Tótfalusi Kis ajánlásával –, e sorokat vetette papírra: „...sejtelmem szerint Kis Miklós mindazon egyet. könyvtárakba, ahol magyarok tanultak, küldött ajándékba az általuk [!] nyomott bibliákból.”³ E nyomon elindulva ezt követően még a leideni Egyetemi Könyvtárban bukkant rá a kötetre.⁴ Legújabban pedig Molnár József utalt arra Tótfalusi Kis-monográfiájában, hogy Amszterdamban kívül még Leeuwardenben és Leidenben található a műből példány.⁵

Az eddigi közlemények főleg az amszterdami példánnyal foglalkoztak, a leeuwardeninek csak Miklós Ödön szentelt figyelmet, míg a leidenivel eddig senki sem foglalkozott. E közlemény az említett három kötetet mutatja be új, a könyveknek az adott könyvtárak állományába való kerülésére vonatkozó adatokkal, ennek kapcsán bővíti azon személyek körét, akikkel a tipográfus hollandiai tartózkodása során kapcsolatba kerülhetett, és felvételeket közöl a mű kötéstáblájáról, gerincéről és metszéséről, amelyek egy, az Aranyos Biblia (a továbbiakban: Biblia) kötésfajtaival kapcsolatos új következtetés levonására adnak alkalmat. A három kötet első ilyen, összehasonlító bemutatása remélhetőleg újabb ösztönzést ad a Bibliához kapcsolódó kötetéstörténeti kutatásoknak.

¹ *Szent Biblia. Az-az, Istennek Ó és Új Testamentomában foglaltatott egész Szent Iras.* Amszterdam, 1685. (RMK I. 1324)

² GYALUI Farkas, *M. Tótfalusi Kis Miklós Amszterdamban*, Magyar Könyvszemle, 10 (1902), 76–77.

³ MIKLÓS Ödön, *Könyvészeti jegyzetek Hollandiából*, Theológiai Szaklap, 16 (1917), 191.

⁴ E. MIKLÓS, *De Hongaarsche Bijbels in Nederland*, Het Boek, 6 (1917), 327.

⁵ MOLNÁR József, *Misztótfalusi Kis Miklós*, Budapest, 2002, 125.

Az amszterdami illustris schola könyvtárának ajándékozott Biblia

Az amszterdami Egyetemi Könyvtárban található példányt⁶ Gyalui és Miklós Ödön után Dán Róbert vette kézbe, aki 1980-ban az erdélyi betűmetsző grúz betűmintalapja kapcsán először fordult a könyvtár egy korábbi, 1796-os katalógusának adataihoz.⁷ Az ajánló sorok szövegét ezután előbb 1980-ban Haiman György,⁸ 2001-ben Rozsondai Marianne tette közlé újra,⁹ majd Molnár József 2002-ben Tótfalusi Kis-monográfiájában először közölte fényképet az eredeti bejegyzésről.¹⁰

A bejegyzés szövege magyarul így hangzik: „Az amszterdami illustris schola fényes könyvtára számára tisztelete jeléül e csekélységet adja: K. M. nyomdász.”¹¹ A kötet az amszterdami könyvtárnak az ajándékozás utáni első, 1711-es katalógusában a következő szöveggel szerepel: *Biblia Hungarica. Amsterdam 1685*.¹² Bár a kötet leírásából nem derül ki, az tartalmazza az 1686-ban kiadott zsolnárokat is – ez utóbbi tényre egyébként a kötet eddig foglalkozók nem hívták fel a figyelmet. Az ajándékozás időpontja ismeretlen.

Molnár Tótfalusi Kis grúz betűmintalapjával foglalkozva – amelyet szerinte a tipográfus a mintalapon feltüntetett évszám alapján 1687-ben ajándékozott a könyvtárnak – és figyelmen kívül hagyva, hogy a kötet a zsolnárokat is tartalmazza, a kötet ajándékozásának időpontját két évvel korábbra, a Biblia megjelenésének időpontjára, 1685-re helyezi.¹³ Mivel azonban a kötet a zsolnárokat is magában foglalja, amelyeknek impresszumában az 1686-os dátum szerepel, így a Biblia legkorábban abban az évben kerülhetett a könyvtár birtokába – feltéve, hogy a Biblia és külön kinyomtatott Zsolnárok egy kötetbe való kötése már az utóbbi évben megkezdődött – erre viszont jelenleg nincs adatunk.

Rozsondai az Amszterdamból kapott ceruzalevonat alapján a kötet kötését a következő szavakkal jellemzi: „Ez a példány egyszerű borjúbőr kötésben van, a kötés-táblákat kétféle bélyegző, a gerincet további két bélyegző díszíti. A kötés-táblák sarkaiban lévő virágtő azonos a bélyegző-táblázat 13-as számú bélyegzőjével [...] a

⁶ Jelzete: OTM, O 63-3812 (1-2).

⁷ DÁN Róbert, *Tótfalusi Kis Miklós grúz betűi*, Magyar Könyvszemle, 96 (1980), 396.

⁸ HAIMAN György, *Nicholas Kis. A Hungarian punch-cutter and printer 1650–1702*, Budapest, 1983, 419.

⁹ ROZSONDAI Marianne, *Misztótfalusi Kis Miklós Amszterdamban nyomtatott könyveinek eredeti kötése = Fejezetek 17. századi nyomdászatunkból*. Az Országos Széchényi Könyvtár tudományos ülészaka és kiállítása, 2000. október 12. Budapest, 2001 (Libri de libris), 204. Lásd még a közlemény angol változatát: *The bindings of books printed by Miklós Misztótfalusi Kis and the influence from the Netherlands on bookbinding in Hungary = E codicibus impressisque. Opstellen over het boek in de Lage Landen voor Elly Cockx-Indestege*. III. Leuven, 2004 (Miscellanea Neerlandica, XX), 154.

¹⁰ MOLNÁR, i. m., 126.

¹¹ A latin nyelvű bejegyzés szövege: *Amplissimae Bibliothecae Illustris Scholae Amstelodamensium, hoc quicquid est, ornandae adjicit N. K. Impressor*.

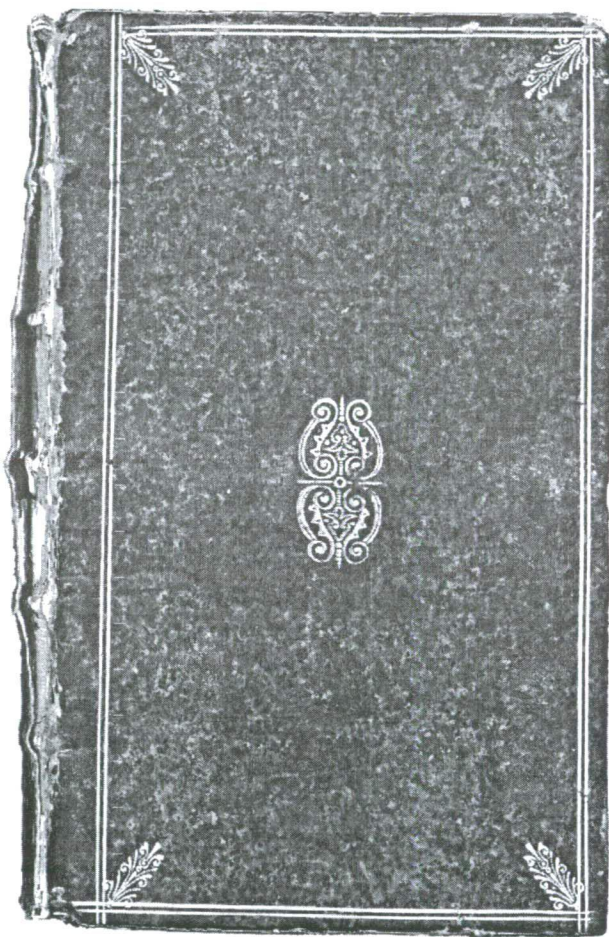
¹² *Catalogus bibliothecae publicae Amstelaedamensis*, Amstelaedami, 1711, 116.

¹³ MOLNÁR, i. m., 186.

centrumban látható egymással szembefordított két bélyegző az 1-es számú kettős, zárt, volutás C-idom-bélyegzőnek a variánsa.”¹⁴

Molnár monográfiájában közli, hogy mellékeli a kötésről készült fényképet, ez azonban a kötetből ismeretlen okból kimaradt. A kötést szóban így írja le: „...ennek sokkal kevesebb a díszítése, mint a főuraknak szánt, legyeződíszes kolozsvári kötéseknek, ezen csak a bordázat teljes felületét borítja az aranyfüsttel nyomott, gazdag díszítés, az elülső táblán már csak közepén látható egy nagyobb dísz, a sarkokon pedig csupán egy-egy kisebb szerénykedik.”¹⁵

A kötéstábláról készült felvételen (1. kép) az eddig ismert gazdag díszítésű kötéstábláktól eltérően csak az említett, sarkokban levő virágtövek és a közép-

1. kép Az amszterdami példány kötéstáblája (Universiteitsbibliotheek Amsterdam)

¹⁴ ROZSONDAI, *Misztótfalusi Kis Miklós*, 204–205. – A hivatkozott bélyegzőket lásd *Uo.* a 10. sz. mellékleten. – A kötés leírását lásd még az angol változatban: *The bindings of books*, 154–155.

¹⁵ MOLNÁR, *i. m.*, 126.

2. kép Az amszterdami példány gerince (Universiteitsbibliotheek Amsterdam)

gerincen levő körömvirágos-indás díszítéssel, annak egy, a korábbiaknál még keskenyebb, de folyamatos (végtelenített) változatát alkotva.

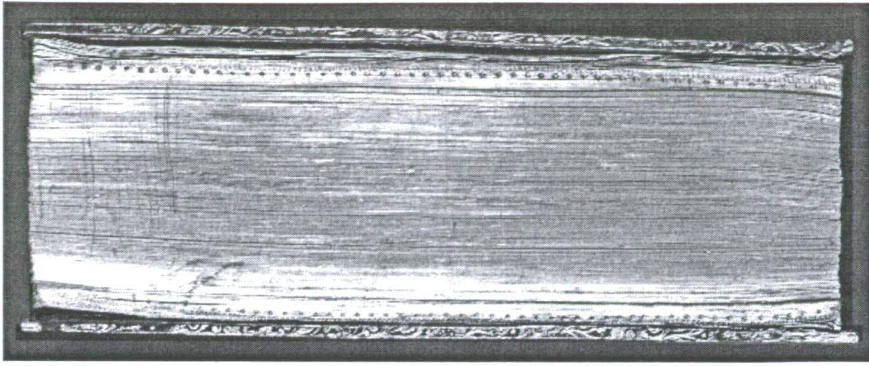
pontban levő kettős zárt bélyegző láthatók. A gerincről készült fénykép (2. kép) alapján megállapítható, hogy a bélyegzők közül az egyes mezők centrumában látható megegyezik azzal, amely az említett bélyegzőtáblázatban az 51. szám alatt szerepel.¹⁶ A mezők sarkaiban olyan indadíszek vannak, amelyek az említett bélyegzőtáblázatban nem fordulnak elő, így ezekkel új díszítőelemmel bővül a Biblia amszterdami kötéseinek motívumtára.

A legalsó mező alatti és a legfelső mező feletti sávban körömvirágos-indás díszítés látható: középen egy nagyobb, tőle balra és jobbra egy-egy kisebb fejű körömvirág van, amelyektől indák indulnak mindkét irányba. A mezőket elválasztó bordákon – a Biblia eddig ismert példányaihoz hasonlóan – a legalsó mező alatti és a legfelső mező feletti sáv díszjeinek keskenyebb változata található. E motívum szintén nem szerepel a korábban említett bélyegzőtáblázatban, így ezekkel is új motívummal gazdagodik a Biblián használt díszítések tárháza.

A kötet metszése mindegyik részén aranyozott. Az alsó és a felső metszésen a kötéstáblák és a gerinc mentén, valamint a metszések szélein poncolással kialakított kettős (egy folyamatos és egymástól kb. 2 mm-es távolságra levő pontokból álló) pontsor látható. Az oldalmetszésen csak a kötéstáblák mentén van kettős pontsor (3. kép).

A kötéstáblák szélein mindegyik oldalon aranyozott díszítés volt, ami a kötéstáblák széleinek a könyvespolccal érintkező részéről már lekopott. Az itteni motívumok megegyeznek a

¹⁶ ROZSONDAI, *Misztótfalusi Kis Miklós*, 225, 11. kép.

3. kép Az amszterdami példány oldalmetszése (Universiteitsbibliotheek Amsterdam)

A franekeri egyetem könyvtárának ajándékozott Biblia

A franekeri egyetem könyvtára az egyetem, majd a helyébe lépő athenaeum megszűnése után 1852-ben Leeuwardenbe, az ottani Provinciale Bibliotheekbe került, amely ma a Tresoar (Frysk Histoarysk en Letterkundich Sintrum) része. A leeuwardeni példány¹⁷ létezéséről először Miklós Ödön számolt be 1917-ben, majd ugyanabban az évben közölte a tipográfus ajánló sorait is, amelyeket az ajándékozás alkalmából írt a kötetbe.¹⁸ A bejegyzés szövege nemrég a franekeri egyetem könyvtárának 17. századi történetét tárgyaló legújabb munkában is napvilágot látott.¹⁹

A bejegyzés szövege magyarul: „A franekeri egyetem számára gyűjtés alatt levő fényes könyvtárat tisztelete jeléül e csekéllyel kiegészíti: K. M. nyomdász.”²⁰ A Tótfalusi Kis által a könyvtárnak adományozott Biblia már a könyvtár 1691 körül készült, címlap nélküli katalógusában szerepel a következő leírással: *Biblia Sacra cum Psalterio, Hungarice Amstelod. 1685. in 8.*²¹ Az ezt követő, 1713-ban kiadott új katalógusban a példány leírása kiegészül az ajándékozó megnevezésével is: *BIBLIA S. cum PSALTERIO, Hungarice. Amstelod. 1685. in octav. Donam [!] Nicolai Kis, Impressoris.*²² Az amszterdami illustris schola könyvtárának katalógusával ellentétben mindkét leírásból kiderül, hogy a kötet az 1686-ban kiadott Zsoltárokat²³ is tartalmazza. A katalógus adatai arra is rávilágítanak: készítője utánajárt annak, hogy az adományozó bejegyzése alatt szereplő N. K. monogram a tipográfus nevét rejti. Az ajándékozás időpontjáról nem maradt fenn feljegyzés.

¹⁷ Jelzete: Gdg 93.

¹⁸ MIKLÓS, *De Hongaarsche Bijbels*, 327; Uő. *Könyvészeti jegyzetek*, 191.

¹⁹ L. S. WIERDA, *Armamentarium totius sapientiae – Een arsenaal van alle wetenschap. De Franeker academiebibliotheek in de zeventiende eeuw*, Leeuwarden, 2005, 97.

²⁰ A latin nyelvű bejegyzés szövege: *Amplissimae Bibliothecae, quae pro Inclita Academia Franequerana colligitur, ornamentis, hoc quaequale adjicit N. K. Impressor.*

²¹ *Catalogus bibliothecae academiae Frisiorum, quae est Franequerae*, S.l. et a., 8.

²² *Catalogus librorum bibliothecae publicae, quae est in illustr. et praepotent. Frisiae ordinum academia Franequerana. Franequerae*, 1713, 8.

²³ *Szent David Kiralynak és Profetanak szaz ötven soltári*, Amsterdam, 1686. (RMK I 1341)

A kötet egyszerű borjúbőrből készült kötéstábláján a négy sarokban – az amszterdami példányhoz hasonlóan – ugyanaz a virágtó található, amely megegyezik a Rozsondai által készített amszterdami bélyegzőtáblázat 13. számú bélyegzőjével.²⁴ A kötéstábla középpontjában ugyanaz az egymással szembenező kettős, zárt, volutás C-idom van, amely a táblázat 1. számú bélyegzőjének²⁵ a változata.

A kötet gerincén az egyes mezők centrumában levő bélyegzők – miként az amszterdami példánynál – itt is megegyeznek a bélyegzőtáblázatban az 51. szám alatt szereplővel.²⁶ A mezők sarkaiban az amszterdami kötetben levővel azonos indadíszek vannak. A gerincen felülről a második mezőben a „BIBLIA UNGARICA” felirat látható. A legelső mező alatti díszített sáv megsemmisült, a legelső mező felettiből még megmaradt egy kis darab, amelyen az amszterdami példányon levővel azonosnak tűnő körömvirágos-indás díszítés halvány nyomai vehetők ki.

A kötet metszése mindegyik részén aranyozott, a poncolás azonban némileg eltér az amszterdami kötetben látottaktól. Az egyik különbség, hogy itt az oldalmetszés szélein is vannak poncolt motívumok, a másik, hogy a korábban látott kettős pontsor helyett a metszések szélein a sűrű pontsor feletti díszítést úgy készítették, hogy három poncolt ponttal kis virágfejeket formáztak, amelyeket egy-egy poncolt ponttal választottak el egymástól.

A kötéstáblák szélein itt is körömvirágos-indás díszítőmotívumok láthatók, de a díszítés az amszterdami példány azonos helyén levőnél szellősebb, kevesebb virágot és több és hosszabb indákat tartalmaz.

A leideni egyetem könyvtárának ajándékozott Biblia

A leideni példánnyal²⁷ a szakirodalom eddig nem foglalkozott: Miklós Ödön és Molnár csak a létezéséről adott hírt.²⁸ A kötet előzéklapján a tipográfus egy eddig ismeretlen bejegyzése található. A bejegyzés szövege magyarul így hangzik: „A kegyes és nevezetes leideni egyetem számára összegyűjtött fényes könyvtárnak e csekélységet adja: K. M. nyomdász.”²⁹ Az ajándékozó – miként az amszterdami és a leeuwardeni példány ajánlószoraiban – itt is nyomdásznak nevezi magát. A mű a leideni Egyetemi Könyvtár 1716-ban megjelent katalógusában így szerepel: *Biblia Hungarica, Amstelod. 1685. in oct.*³⁰ Bár a leírásból itt sem tűnik ki, – az előbbi két példányhoz hasonlóan – e kötet is tartalmazza az 1686-ban kiadott Zsoltárokat. Az ajándékozás időpontjáról nincs adat.

²⁴ ROZSONDAI, *Misztótfalusi Kis Miklós*, 224, 10. kép.

²⁵ *Uo.*

²⁶ ROZSONDAI, *Misztótfalusi Kis Miklós*, 225, 11. kép.

²⁷ Jelzete: 576 D 10:1–2.

²⁸ MIKLÓS, *De Hongaarsche Bijbels*, 327; MOLNÁR, *i. m.*, 126.

²⁹ A latin nyelvű bejegyzés szövege: *Amplissimae Bibliothecae pro Alma Inclitay(ue) Academia Lugduno-Batava collectae, hoc quantulumcunq(ue) attribuit N. K. Impressor.*

³⁰ *Catalogus librorum tam impressorum quam manuscriptorum bibliothecae publicae Universitatis Lugduno-Batavae.* Lugduni apud Batavos, 1716, 3.

A szintén borjúbőr borítású leideni példány kötése a bélyegzőket tekintve megegyezik az amszterdamiéval és a leeuwardeniével, állapota viszont mindkettőnél rosszabb. Kötéstáblájának középpontjában ugyanaz a kettős bélyegző, a sarkokban ugyanaz a virágtő látható.

A gerincmezők centrumában az amszterdamival és a leeuwardeniével azonos virágtő, sarkaiban az ottaniakkal azonos indadíszek vannak. A leeuwardeni példánytól eltérően e kötetben nem szerepel felirat. A bordákon a másik két példányon látható körömvirágos-indás díszítés halvány nyomai figyelhetők meg. Akárcsak a leeuwardeni példánynál, itt is szinte teljesen megsemmisültek a legalsó mező alatti és a legfelső mező feletti díszített sávok, igaz itt fordítva: ott az alsó rész ment tönkre, és a felsőből maradt meg egy darab, itt az alsóból van meg még egy darab, és a felső semmisült meg. Ennél a kötetnél a legfelső mező feletti díszített sáv igen keskeny lehetett, mivel a bordák ezen a példányon a legszeleesebbek, ezért láthatóan alig maradt hely a felső díszített sávnak.

A kötet metszése mindegyik részén aranyozott. Az amszterdami példányhoz hasonlóan az alsó és a felső metszésen a kötéstáblák és a gerinc mentén, valamint a metszések szélein poncolással kialakított kettős (egy folyamatos és egymástól kb. 2 mm-es távolságra levő pontokból álló) pontsor látható. Az oldalmetszésen csak a kötéstáblák mentén van kettős pontsor.

Az utrechti egyetem könyvtárának ajándékozott Biblia

Miklós Ödön, amikor a holland könyvtárakban található köteteket feltérképezte, az utrechti Egyetemi Könyvtárban nem talált a Bibliából példányt. Kiderítette azonban, hogy az utrechti egyetem szenátusának 1687. decemberi 20-i ülésén Johannes Leusden (1624–1699) az utrechti egyetem hebraista professzora, aki az erdélyi betűmetsző atyái jóbarátja volt, arról számolt be, hogy „Nicolaus Kis”-től kapott egy magyar Bibliát az egyetemi könyvtár számára. Miklós Ödön csak a tipográfus bejegyzésének szövegét közölte, amelyet a szenátus jegyzőkönyvében örökítettek meg.³¹ A korabeli feljegyzés *teljes* szövege így hangzik:

*Clariss. Leusdenus senatui obtulit Biblia in Hungaricam linguam translata, quae Bibliothecae publicae dono data sunt per D. Nicolaum Kis Hungarum cum haec inscriptione; Amplissimae Bibliothecae celeberrimae Acad. Ultraj. Hoc quicquid est, Ornandae adjecit. Nicolaus Kis impressor.*³² 1688. *Censuit Senatus vix ipsi nomine suo agendas esse gratias, quam provinciam in se suscepit Clariss. Leusdenus.*³³

³¹ MIKLÓS, *Könyvészeti jegyzetek*, 191.

³² Az ajánlás szövege egy szó (celeberrimae) kivételével azonos az amszterdami illustis schola könyvtárának ajándékozott Bibliában található bejegyzésével. Fordítása: *A hírneves utrechti egyetem fényes könyvtára számára tisztelete jeléül e csekélységet adta: Kis Miklós nyomdász.*

³³ *Acta Academiae Ultraiectinae ab Anno MDCLXXXIV ad Annum MDCCXLVII*. 22. Het Utrechts Archief, Archief van de Utrechtse universiteit. – Holland nyelvű kivonatát lásd *Acta et decreta Senatus: vroedschapsresolutiën en andere bescheiden betreffende de Utrechtsche Academie*. Uitgegeven door G. W. KERNKAMP. II. Utrecht, 1938 (Werken uitgegeven door het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht, 3e serie, 68), 96.

A könyvtár 1718-ban megjelent katalógusa³⁴ nem tartalmazza az intézménynek ajándékozott könyvet, ami szinte bizonyosan azt jelenti, hogy nem került annak állományába. Elképzelhető, hogy Leusden megtartotta magának, ez azonban nem ellenőrizhető, mert könyvtárának katalógusa nem maradt fenn. Az sem kizárt azonban – és ez a valószínűbb –, hogy az intézmény 1686-ban kinevezett könyvtárosa, Willem van Walcheren miatt kallódott el az ajándék példány, akinek ténykedésére sok panasz volt, sőt 1702-ben bevallotta, hogy sok könyvet tulajdonított el a könyvtárból.³⁵

A könyvtár mai állományában van ugyan egy példány a Bibliából (címlapja csonka)³⁶ és a mögéjük kötött Zsoltárokból (ez utóbbi is csonka, mert hiányzik belőle a 118. zsoltár fele és a 119–150. zsoltárok), a kötet azonban nem tartalmazza Tótfalusi Kis bejegyzését. A címlapon levő pecsét szerint a könyv egykor a Debreceni Református Főiskola Duplum Könyvtárának tulajdona volt (a címlapon szereplő korabeli jelzete: I 156), és – ki tudja milyen kalandos utat bejárva – 1965-ben került az utrechti könyvtár birtokába. A kötet rossz állapotban van, és egy korábbi újrakötés miatt kötéstörténeti vizsgálatra alkalmatlan.

Joggal merül fel a kérdés, hogy – mint Miklós Ödön feltételezte –, nem került-e esetleg példány a groningeni egyetemi könyvtár állományába is, hiszen azt is rendszeresen felkeresték magyarországi és erdélyi diákok. Az ottani könyvtár mai állományának és az esetleges ajándékozás időpontjához legközelebbi, 1722-ben megjelent könyvtárkatalógus³⁷ átvizsgálása azonban negatív választ hozott.

A hollandiai és az eddig ismert példányok egymáshoz való viszonya

Rozsondai közleményében a Biblia hat amszterdami kötésű példányával foglalkozott behatóan, és felvetette annak lehetőségét, hogy Tótfalusi először „az elsőnek megjelent Bibliának rendelt kötések, és egyszerre több könyvkötővel próbálkozott.”³⁸ A hat kötet közül négyről megállapította, hogy az ún. első mester műve,³⁹ az ötödiket az ún. harmadik mester,⁴⁰ a hatodikat pedig az ún. negyedik mester munkájaként azonosította.⁴¹ Közleménye angol változatában nem zárta ki annak lehetőségét, hogy az egyik mester a kor híres amszterdami könyvkötőmestere, Albert Magnus

³⁴ *Catalogus bibliothecae Trajectino-Batavae*, Trajecti ad Rhenum, 1718.

³⁵ *Vier eeuwen Universiteitsbibliotheek Utrecht. Deel I: De eerste drie eeuwen*, door D. GROSEIDE, A. D. A. MONNA, P. N. G. PESCH, Utrecht, 1986, 92.

³⁶ Jelzete: 231 J 42: 1-2.

³⁷ *Catalogus librorum bibliothecae illustris ac almae universitatis illustrium & praepotentium Groningae et Omlandiae ordinum*. Groningae, 1722.

³⁸ ROZSONDAI, *i. m.*, 211–212.

³⁹ 1. Egyetemi Könyvtár, Budapest (RMK I, 302, 308), 2. Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtára (L 614 a-b), 3. Iparművészeti Múzeum, Budapest (Ltsz. 63.651), 4. Lengyel Tudományos Akadémia Gdański Könyvtára (Biblioteka Gdańska (BG) PAN). Vö. ROZSONDAI, *i. m.*, 208–209.

⁴⁰ MTA Könyvtára, Budapest (RM I 8° 584). Vö. *i. m.* 213.

⁴¹ Iparművészeti Múzeum, Budapest (Ltsz. 78.102). Vö. *i. m.* 208, 213–214.

(1624–1689) volt. Az érintőlegesen említett (hetedik) amszterdami példányról pedig ugyanott az volt a véleménye, hogy az Tótfalusi Kis művének egyszerű kötésére szolgál példaként.⁴²

A hollandiai példányok gerincén az egyes mezők középpontjában elhelyezkedő virágtő motívum megegyezik a Rozsondai által összeállított amszterdami bélyegzőtáblázat 51. számú bélyegzőjével, amelyet a budapesti Egyetemi Könyvtárban (a továbbiakban: Egyetemi Könyvtár) található kötet⁴³ gerincéről idéz.⁴⁴ A könyvnek eddig csak a kötéstáblájáról jelent meg fénykép,⁴⁵ gerincéről e helyen lát először napvilágot illusztráció (4. kép).

A hollandiai példányokon a gerincmezők sarkaiban található, eddig nem regisztrált indadíszeket (5. kép) az Egyetemi Könyvtárban őrzött kötetben levő díszekkel (6. kép) összevetve megállapítható, hogy az előbbieket az utóbbiaknak egyszerűbb változatai.

Az Egyetemi Könyvtár példányán a legfelső mező felett és a legalsó mező alatt a kötéstáblán szereplő görgető motívumai ismétlődnek, a bordákon ugyanennek a díszítésnek egy keskenyebb változata van.

Mivel a Rozsondai által készített bélyegzőtáblázatban csak az Egyetemi Könyvtárban levő Biblia gerincmezőjének középpontjában levő virágtő szerepel, a mezők sarkaiban levő díszek pedig egyik általa tárgyaltnál sem, az 51. számú bélyegző egyezése alapján kézenfekvőnek tűnt a többi példány gerincét is megvizsgálni.

4. kép A budapesti Egyetemi Könyvtár példányának gerince (RMK I 302, 308)

⁴² ROZSONDAI, *The bindings of books*, 154–155.

⁴³ Egyetemi Könyvtár, Budapest, RMK I. 302, 308.

⁴⁴ ROZSONDAI, *Misztófalusi Kis Miklós*, 225, 11. kép.

⁴⁵ *Művészi könyvkötések régen és ma. Kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban*. A kiállítást rendezte, a bevezetőt és a katalógust írta ROZSONDAI Marianne és SZIRMAI János, Budapest, 1986, 41.; ROZSONDAI, *Misztófalusi Kis Miklós*, 222, 8. kép.

5. kép Részlet a leeuwardeni példány gerincéről (Tresoar, Leeuwarden)

6. kép Részlet a budapesti Egyetemi Könyvtár példányának gerincéről (RMK I 302, 308)

Az Iparművészeti Múzeum 63.651 leltári számú kötetének kötéstáblájáról már több helyen jelent meg fénykép,⁴⁶ gerincéről azonban nem. A gerinc megtekintése után elmondható, hogy annak díszítése megegyezik az Egyetemi Könyvtár példányának gerincén látható bélyegzőkkel. A különbség csak annyi, hogy a legfelső mező feletti és legalsó mező alatti díszített sáv valamivel keskenyebb. Ez annak a következménye, hogy a mezők szélesebbek, így a mezők sarkaiban levő indadíszek nem érnek annyira egymásba, mint az Egyetemi Könyvtár kötetén, sőt néhány mezőben el is válnak egymástól.

A sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtárában található példány gerincén levő bélyegzők ugyancsak azonosak az előbb említett két kötet gerincének díszítéseivel. A Lengyel Tudományos Akadémia Gdański Könyvtárában őrzött példány kötéstáblájáról szintén jelent már meg illusztrációt,⁴⁷ a gerincéről viszont nem. A gerincen levő díszítőmotívumok itt is megegyeznek az eddig említett kötetek gerincén található bélyegzőkkel.

⁴⁶ SZ. KOROKNAY Éva, *Művészi bőrmunkák és könyvkötések = Az Iparművészeti Múzeum Gyűjteményei*, szerk. MIKLÓS Pál, Bp., 1979, 131, 12. kép; *Barokk és rokokó. Kiállítás az Iparművészeti Múzeum gyűjteményéből*, szerk. PÉTER Márta. Bp., 1990, Katalógus II. Képkötet. 20. (Az európai művészet stíluskorszakai); ROZSONDAI, *i. m.*, 226, 12. kép.

⁴⁷ A kötéstábla fényképe megjelent: Ewa OGWONSKA, *Oprawy zabytkowe i artystyczne XIII–XIX wieku w zbiorach Biblioteki Gdańskiej Polskiej Akademii Nauk / Historic and artistic bindings 13th–19th century in collection of Gdańsk Library of Polish Academy of Sciences*, Gdańsk, 1993, 56. színes tábla. Idézi ROZSONDAI, *The bindings of books*, 162.

Az MTA Könyvtára RM I 8° 584 jelzetű példányáról eddig szintén csak a kötetábrát ábrázoló kép látott napvilágot.⁴⁸ A gerincen található bélyegzők ennél a kötetnél eltérnek a korábban említett példányokon levőktől.

Az Iparművészeti Múzeum 78.102 leltári számú, egy 1983-as kiállításról ellopott példányáról eddig több helyen jelent meg fénykép.⁴⁹ A képek és a kötetről készült negatív⁵⁰ alapján megállapítható, hogy a gerincmezők középpontjában az amszterdami bélyegzőtáblázat 39. számú bélyegzője található. A mezők sarkaiiban a budapesti Egyetemi Könyvtár példányán levő díszítés egy változata látható. A különbség közöttük az, hogy a felső és az alsó bélyegző között mindkét oldalon egy kis levélke nyúlik ki. Az előbb említett egyezések, valamint az, hogy a kötetábrá centrumában ezen a köteten is ugyanaz a négykaréjos dísz és ugyanazok a rocaille-ok láthatók, mint a budapesti Egyetemi Könyvtár kötetén, arra utalnak, hogy – Rozsondai véleményével ellentétben – ez az egykori példány is az ún. első mester műhelyében készült.⁵¹

Következtetések

Mivel a kötetek a Zsoltárokat is tartalmazzák, amelyeknek impresszumában az 1686-os dátum szerepel, így azok legkorábban abban az évben kerülhettek a könyvtárak birtokába. Az a tény azonban, hogy Tótfalusi Kis atyai jóbarátjának, Leusdennek is csak 1687 decemberében küldte meg vagy vitte el Utrechtbe a Bibliát,⁵² arra utal, hogy a többi holland könyvtárnak való ajándékozás időpontját is nagy valószínűséggel 1687 végére vagy az utánra kell tenni.

Érdemes elgondolkodni azon, hogy a tipográfus miként jutatta el a könyvtáraknak a Biblia példányait. Mint láttuk, Miklós Ödön úgy gondolta, hogy Tótfalusi Kis a köteteket megküldte a könyvtáraknak.

Amszterdam esetében kézenfekvő, hogy az ajándékozás személyesen történt, Leiden közelsége nem zárja ki, hogy akár személyesen is átadhatta az ajándékba szánt példányt az ottani könyvtárnak, míg Franeker és Utrecht esetében a nagy távolság miatt valószínűbb, hogy megküldte a kötetet.

A Tótfalusi Kis hollandiai kapcsolatrendszerére vonatkozó adatok szegényessége miatt érdemes regisztrálni azon személyek nevét, akikkel a tipográfus az ajándékozás során kapcsolatba került, illetve kerülhetett. Amszterdamban 1682-től halá-

⁴⁸ ROZSONDAI, *Misztótfalusi Kis Miklós*, 217, 3. kép; *The bindings of books*, 160.

⁴⁹ *Művészi könyvkötések 1700 előtt. Kiállítás a Nagytétényi Kastélymúzeumban*. A kiállítást rendezte és a katalógust szerkesztette SZ. KOROKNAY ÉVA, Bp., 1983, A 43. sz. tételhez tartozó kép. ROZSONDAI, *Misztótfalusi Kis Miklós*, 227, 13. kép; Uő., *A könyvkötés művészetének rövid története*, Bp., 2004, 49, 17. kép (A könyv- és papírestaurátor szakképzés jegyzetei.)

⁵⁰ Iparművészeti Múzeum, Budapest, Adattár, NLT 66.637 sz. negatív.

⁵¹ Azt, hogy a budapesti Egyetemi Könyvtár példánya és az Iparművészeti Múzeum két példánya egymással rokoníthatók, Danka Maros már 1990-ben felvetette. Vö. *Barokk és rokokó*. Katalógus I. Szöveggötet. 54.

⁵² MIKLÓS, *Könyvészeti jegyzetek*, 191.

lái g Cornelis Danckerts (†1693) volt az illustris schola könyvtárosa (custosa).⁵³ Emellett református lelkész volt, korábbi magyar kapcsolatai e tisztsége kapcsán ismertek,⁵⁴ Tótfalusinak Danckertsszel való kapcsolata tehát kézenfekvő.

A leideni könyvtár könyvtárosa ebben az időben a svájci származású Fredericus Spanheim (1632–1701) volt, aki 1672-től haláláig töltötte be ezt a tisztséget.⁵⁵ Spanheimnél, aki könyvtárosi tiszte mellett a hírneves Johannes Coccejus (1603–1669) utódként 1671-től a teológia professzora is volt, több magyar diák disputált, így magyar kapcsolatai eddig is ismertek voltak, a tipográfusnak a professzorral való kapcsolata tehát megalapozottan feltételezhető.

Ha az ajándékozás miatt Tótfalusi Kis esetleg mégis ellátogatott Franekerbe, akkor a Biblia bekötésének „terminus post quem”-jétől, 1686-tól hazatérése időpontjáig, 1689 őszéig terjedő időszakban két könyvtáros neve jöhet szóba, akikkel esetleg találkozhatott. 1679-től 1688 augusztusáig Johannes Kaldenbach, majd ezt követően 1691-ig Johannes d’Outrein (1662–1722) volt a könyvtáros⁵⁶ – az ő nevük eddig nem volt ismert a magyar-holland kapcsolatok történetéből.

A Biblia eddig ismert amszterdami kötésű példányai és a most bemutatott három hollandiai kötet kötéseinek összevetése azt mutatja, hogy a műből olyan példányok is készültek, amelyeknek kötése a gerincek tekintetében az eddig ismert gazdagon díszített, aranyozott kötéseknél valamivel szerényebb, a kötéstáblák tekintetében pedig jóval egyszerűbb kivitelűek voltak. Különbözik a bőrfajta is: a három hollandiai példány egyszerű borjúbőrrel van borítva, míg a többi gazdagon díszített példány marokkennel.

A leeuwardeni példány gerincén elhelyezett felirat, amely az adott környezetben idegennek számító nyelv azonosítását szolgálja, nagyfokú tudatosságra vall. Mindhárom kötet azt jelzi, hogy az adományozó a célnak megfelelően rendelte meg a könyv kötését: a könyvtárakba szánt köteteknek csak a gerince díszes, a többi könyv által takart első és hátsó kötéstábla díszítése ennél jóval szerényebb.

A három hollandiai példány gerincén és kötéstábláján található bélyegzők közül néhány megegyezik az ún. első mester gazdagon díszített gerincű és kötéstáblájú kötetein levő bélyegzőkkel, néhány annak változata, ami azt jelenti, hogy a három hollandiai példány is az ő műhelyében készült. Ebből az következik, hogy az erdélyi tipográfus nemcsak több műhelytől rendelt Bibliákat, hanem az aranyozott kötésű változathoz egy műhelytől több változatot is rendelt: gazdagabb és egyszerűbb díszítésű változatot, amely utóbbiak között szintén volt különbség.

Az eddig feltárt példányok gerincének elemzése azt mutatja, hogy azok díszítése jóval kevesebb számú változatban készülhetett, mint arra a kötéstáblák változatos

⁵³ Koen KLEIJN, *Schutters en studenten: de geschiedenis van de Universiteitsbibliotheek*, Amsterdam, 1992, 80.

⁵⁴ THURY Etele, *A Dunántúli Református Egyházkerület története II.*, Pozsony, 1998 (Csallóközi Kiskönyvtár), 169.

⁵⁵ Christiane BERKVENs-STEVELINCK, *Magna Commoditas. Geschiedenis van de Leidse universiteitsbibliotheek 1575–2000*, Leiden, 2001, 89.

⁵⁶ WIERDA, *i. m.*, 24–25.

képe alapján számítani lehetne. E következtetést a Biblia további, eredeti amszterdami kötéseket megőrző köteteinek feltárása még inkább megerősítheti vagy tovább árnyalhatja.

A három bemutatott hollandiai példány az Aranyos Biblia amszterdami kötéseinek Tótfalusi Kis Miklós tudatos választásán alapuló, eddig nem regisztrált al-típusát képviseli, amely az ún. első mester műhelyében készült gazdag díszítésű kötetekhez kapcsolódik, ám azoknak egyszerűbb változata.⁵⁷

László Zsigmond Bujtás

“I BOUND MY BOOKS ... AND MOSTLY WITH GILT DECORATIONS”

On an Unknown Subtype of the Amsterdam Bindings of Nicholas Kis' Hungarian Bible

Nicholas Tótfalusi Kis, the Transylvanian punchcutter who worked in Amsterdam between 1681 and 1689 presented a copy of his Hungarian Bible in gilt bindings to four Dutch libraries from which three have been preserved. In opposition to the richly decorated copies of his Bible which are mainly kept in Hungarian libraries, the copies in the Netherlands are, concerning both their covers and their spines, simpler than the previously known ones, and represent an unknown subtype of the original (Amsterdam) binding of his Bible.

The analysis of the bindings indicates that the punchcutter ordered Bibles not only from different workshops but also different versions of the bindings with gilt decorations from the same workshop, namely richly decorated and simply decorated ones which also differ from each other. The decoration of the spines seems to have been made in much less versions than one should expect on the basis of the various appearances of the covers.

⁵⁷ Segítségükért ezúton mondok köszönetet a következőknek: W. M. J. Boumans és drs. J. Mulder (Universiteitsbibliotheek Utrecht), Ernst-Jan Munnik (Universiteitsbibliotheek Leiden), Dr. Jacob van Sluis (Tresoar, Leeuwarden), Linda van der Weg (Universiteitsbibliotheek Amsterdam), Dr. Dienes Dénes (Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei), Kovács Mária (Lucian Blaga Központi Egyetemi Könyvtár, Kolozsvár), Kurta József (Protestáns Teológiai Intézet Könyvtára, Kolozsvár) és Ewa Ogonowska (Biblioteka Gdańska (BG) PAN, Gdańsk).